

Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)*

Istanbul Governorship and Mayorship Period of Muhittin Memduh Üstündağ (1926-1938)

Songül GÜNEŞ**

*Bu makale, Prof. Dr. Recep Karacakaya danışmanlığında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlanan "Muhittin Memduh Üstündağ'ın Hayatı, İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği (1884-1953)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

ORCID: S.G. 0000-0002-6726-6802

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Songül Güneş,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: songullgns@gmail.com

Başvuru/Submitted: 31.05.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
01.11.2021
Kabul/Accepted: 11.11.2021

Atıf/Citation: Gunes, Songul. "Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 279-312.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-946044>

ÖZ

Muhittin Memduh Üstündağ, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci emniyet genel müdürü ve inkılaplar dönemi İstanbul'unu 12 yıl 10 ay boyunca yönetmiş önemli bir bürokrat ve devlet adamıdır. 1926 yılında atandığı İstanbul Şehreminliği vazifesinin yanı sıra 1928 yılında vekâleten İstanbul Valisi olarak görevlendirilmiştir. 1936 yılı itibarıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin İstanbul İl Başkanlığı'nı da uhdesinde bulunduran Üstündağ, Atatürk'ün ölümünden iki hafta sonra emekliye sevk edilmiştir. Bu çalışmada, süreli yayınlar, meclis kararları, akademik eserler ve arşiv belgeleri ışığında Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul'u yönettiği dönemdeki faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhittin Üstündağ, İstanbul, Belediye, Cumhuriyet, Atatürk

ABSTRACT

Muhittin Memduh Üstündağ was the second Director General of Public Security of the Turkish Republic and an influential bureaucrat and statesman who ruled Istanbul during the reform period for 12 years and 10 months. In addition to his appointment as the Mayor of Istanbul in 1926, he was appointed as the Deputy Governor of Istanbul in 1928. Üstündağ, who also held the Istanbul Provincial Presidency for the Republican People's Party since 1936 was retired two weeks after Atatürk passed away. This study examines the activities of Muhittin Memduh Üstündağ during the period he ruled Istanbul, in the light of periodicals, parliamentary decisions, academic works, and archival documents.

Keywords: Muhittin Üstündağ, Istanbul, Municipality, Republic, Atatürk

Extended Abstract

Muhittin Memduh Üstündağ was born on October 20, 1884 in Chios, one of the territories of the Ottoman Empire. Muhittin Bey, son of an Ottoman governor, received his primary education in Istanbul. His graduation from the Istanbul Civil Service High School in 1902 was followed by another from the faculty of law of the university in 1909. After serving as an assistant prosecutor in Anatolia, he was appointed to the Beyoğlu Arnavutköy Police Center as an officer, between 1913 and 1915. In 1918, he became the Director of the Uskudar Municipality Office. Due to frequent health problems, he was dismissed from his duty after a short time. He was appointed as the Central Trust Inspector in 1919, and he continued this duty until 1923. He was appointed as Director General of the Public Security of the Republic of Turkey in February 15, 1924, after the abolition of the caliphate. He also played a role in driving abroad the last Caliph Abdülmecid Efendi.

Muhittin Bey resigned from his Director General duties in June 1925. Thereafter, he worked as the General Inspector of the Republican People's Party of Thrace for a short time and was later appointed as the Mayor of Istanbul on January 27, 1926, making him the 49th and last Mayor of Istanbul during his reign, the Mayoralty of Istanbul was nullified and transformed into the Istanbul Municipality with the enactment of the Municipal Law No. 1580. The Law was the first municipal law in the history of the Republic and was implemented in 1930. In 1928, he was appointed the Governor of Istanbul, although he had already been acting by proxy, and so, he served as both the Governor and Mayor of Istanbul between 1930 and 1938. In 1936, governors also assumed the task of Republican People's Party (RPP) Provincial Presidency of their cities, in line with the decision taken by the ruling Republican People's Party in the Seventh Congress. Thus, the RPP Istanbul Provincial Presidency became part of his responsibility, in addition to his duties as governor and mayor.

The period which Muhittin Bey had a duty in Istanbul was a period when reconstruction activities were underway after the occupation and war years of the city. The French architect Henry Prost who was invited by Atatürk has prepared the development plan of the city. In 1929, the effects of the global economic crisis also impacted on Istanbul and at a time when the new capital Ankara was being reconstructed, that is, Istanbul faced a serious lack of resources. Important investments such as the reconstruction of the Unkapanı Bridge and its consequent renaming as the Gazi (Atatürk) Bridge, the extension of the Eminönü Square, and implementing the

reconstruction plan of Istanbul took a long time. During the reign of Muhittin Bey, the Zincirlikuyu Cemetery was constructed, and electricity was delivered to the Anatolian Sides and the Islands. Many actions, such as putting the Üsküdar-Kadıköy Tram into service, installing the first traffic lights of the city, and consummating the Heybeliada Quay were also implemented during his reign.

The 1930s were also the period of reforms in the history of the Republic. During the term of Muhittin Bey's mayoralty in 1927, President Atatürk came to Istanbul for the first time after a long hiatus. Atatürk went on to spend a significant part of his time in Istanbul, except for the capital city, Ankara. During these years, he became close friends with Muhittin Bey. Revolutions have largely progressed in Istanbul. Two weeks after the death of Atatürk, however, Muhittin Bey, was dismissed from his position as governor and mayor.

He retired from administrative regulation in 1939, but still served as an Independent Deputy of Istanbul between 1945 and 1946. In 1951, he wrote a letter in Arabic to Adnan Menderes, the prime minister of the time, and demanded an administrative duty. He did not receive any response for this request. He passed away on April 30, 1953.

Giriş

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün güçlü desteğine sahip bir bürokrat olan Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği döneminde şehir birçok yenilikle tanışmıştır. Cumhuriyeti kuran kadroların yerel yönetimler alanında hayata geçirdiği yapısal dönüşümler, ülkenin ticari, sosyal ve kültürel merkezi olan İstanbul'un modernleşme serüveninde yeni bir sayfa açmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında literatürde dönemle ilgili başlıca kaynaklardan; Osman Nuri Ergin'in *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi* adlı eseri, İlber Ortaylı ile İlhan Tekeli'nin birlikte kaleme aldıkları *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* kitabı ve yine İlber Ortaylı'nın *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* adlı çalışması, Sıddık Tümerkan'ın *Türkiye'de Belediyeler* adlı eseri ve Tarkan Oktay'ın *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* adlı kitabının yanı sıra Umut Dere'nin İstanbul Üniversitesi'nde hazırladığı *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği* adlı yüksek lisans tezi, -Operatör Emin Erkul'un İstanbul Şehremini olarak Muhittin Üstündağ'ın selefi konumunda bulunması münasebetiyle- araştırmamızın belediyecilik alanında esas alınan akademik çalışmaları olmuştur. Ayrıca sosyal ve kültürel alanda birçok inkılâbın hayata geçirildiği dönemi tahlil edebilmek maksadıyla Seda Bayındır'ın Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları* isimli çalışması da incelenen akademik araştırmalar arasında yerini almıştır.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'un İdaresi

Osmanlı Devleti'nde şehir idaresi kadı, muhtesip, subaşı, mimarbaşı, imam gibi görevliler ile lonca, cemaat ve vakıflar gibi sivil oluşumlar arasında dağıtılan görev ve yetkilerle yürütülmüştür.¹ Ancak tüm bu paydaşların arasında kadı, şehir idaresinin temsilcisi konumundadır.² Yerel yönetimler alanında modern çağın gereksinimlerine uygun olarak 1826'da İstanbul'da İhtisab Nazırlığı, eyaletlerde ise ihtisab müdürlükleri teşkil edilmiştir. İhtisab Nazırlığı; vergi toplamak, narhın icrası, güvenliğin tesisi ve şehir yaşamının düzenini muhafaza amacıyla oluşturulmuştur.³ Tanzimat devrinin idarecileri, yerel yönetimleri bir düzene sokarak kurumsal bir yapıya büründürmeyi amaçladılar. Öte yandan Osmanlı liman şehirlerinin Batı ülkeleriyle yoğun etkileşimi de modern şehircilik hizmetlerine olan talebin artmasında müspet etkiye sahip olmuştur.⁴

1 Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 3.

2 Osman Nuri Ergin, *Beledi Bilgiler*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934, s. 95.

3 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 131.

4 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde...*, s. 30.

1855 yılında İhtisab Nezareti lağvedilerek İstanbul Şehremaneti kuruldu. Şehremaneti teşkilatı, Zaptiye Nezareti'ne devredilen asayiş meseleleri hariç ilga edilen İhtisab Nezareti'ne ait tüm görevleri yerine getirmekle yükümlüydü.⁵ Şehremaneti teşkilatının 1855 yılında kurulmasına karşın İstanbul'da vilayet kurumu, II. Meşrutiyet devrinde ihdas edilmiştir. Meşrutiyet idaresinin İstanbul'u diğer şehirlerle eşit tutma gayretinin bir sonucu olarak kurulan valilik makamı, kurumsal altyapı henüz gelişmediğinden dolayı şehremaneti teşkilatıyla zaman zaman güç çatışmaları içerisinde olmuştur.⁶ Bu sebeple vilayet ve emane-tin tek elden idaresi gerekli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde İstanbul Şehreminliği ve vali-ligini yürüten en önemli kişilerin başında Cemil (Topuzlu) Paşa gelmektedir.

13 Kasım 1918 tarihinde fiilen, 16 Mart 1920 tarihinde ise resmen işgale uğramış olan İstanbul, 6 Ekim 1923 günü Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk ordusu tarafın-dan devralınmıştı.⁷ Cumhuriyet ilan edildiğinde hâlihazırda İstanbul Valisi ve şehremini olan Ali Haydar Bey, 1924 yılında yeni başkent Ankara'ya şehremini olarak atanana dek görevini sürdürmüştür.⁸ Ali Haydar Bey'in ardından Op. Dr. Emin Bey, İstanbul Şehreminliği'ne getirilmiş; ancak İstanbul Valiliği Reşat Bigat'a tevdi edilmiştir. 5 Haziran 1924 tarihinde İstanbul Şehremini olarak tayin edilen⁹ Emin Bey, hamal gedik-lerinin ilgası, kanalizasyonların tesisi, Kayışdağı suyunun Kadıköy'e ulaştırılması gibi birçok icraatta bulunmuştur. İstanbul Şehreminliği görevinden istifa eden Emin Bey'in¹⁰ yerine 27 Ocak 1926 tarihli kararname ile Muhittin Bey atanmıştır.¹¹

Ali Haydar Bey'in yerine İstanbul Valiliği'ne atanan Reşat Bey, 3 aylık bir sürenin ardından görevden alınmış ve yerini Süleyman Sami Kepenek'e devretmiştir. Muhittin Bey'in şehreminliği döneminde İstanbul Valisi olan Süleyman Sami Bey, İstanbul'da okullaşmayı başlatan vali olarak bilinmektedir. 17 Kasım 1924-23 Aralık 1927 tarihleri arasında sürdürdüğü vazifesini Mithat Bey'e devretmiştir. Mithat Bey, kısa süren İstanbul Valiliği döneminin ardından görevden alınmış, bu görev vekâleten hâlihazırda şehremini olan Muhittin Bey'e 14 Ağustos 1928 tarihinde tevdi edilmiştir.¹²

5 Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, İstanbul, R. Zelic Basımevi, 1946, s. 13.

6 İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, 1978, s. 30.

7 Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, Aralık 2009, s. 49-50.

8 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1971, s. 295.

9 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 136.

10 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 184.

11 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 21.3.18; Bkz. Ek-2.

12 *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 29.44.3.

2. Muhittin Üstündağ'ın Hayatı

Muhittin Memduh Üstündağ, 20 Ekim 1884 (H. 29.12.1301) tarihinde Osmanlı Devleti'nin Sakız Adası'nda dünyaya gelmiştir. İmroz Kaymakamı Hayri Bey ile Cemile Hanım'ın oğludur.¹³ Demokrat Parti döneminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yapmış olan Ekrem Hayri Üstündağ'ın ise ağabeyidir.¹⁴ Hikmet adında bir erkek kardeşi daha bulunan Muhittin Bey'in, 1929 yılında bir kaza sonucu vefat eden bir kız kardeşi vardır.¹⁵ Çocukluk yıllarına dair ayrıntılı bilgi bulunmayan Muhittin Bey, iptidai eğitimini İstanbul'da almıştır. 14 Ekim 1902 tarihinde İstanbul Mülkiye İdâdisi'nden mezun olduktan sonra Dârülfünun Hukuk Şubesi'nde eğitim hayatını sürdürerek buradan da 13 Eylül 1909 tarihinde mezun olmuştur.¹⁶ İhtisas alanını “*idare hukuku ve az-çok iktisat*” olarak beyan eden Muhittin Bey, Rumca ve Fransızca dillerine vakıftır.¹⁷ Milas kazasında görev yapmakta iken 1912 yılında Müşerref isimli bir hanım ile hayatını birleştiren Muhittin Bey; Günseli, Metin ve Mehmet Üstün adında üç çocuk babasıdır. Yaşamının son dönemlerinde eşi Müşerref Hanım ile yollarını ayırdıktan sonra ise Ülviye isimli bir hanım ile ikinci evliliğini yapmıştır.

1905 yılında 21 yaşında iken Dâhiliye Nezareti bünyesinde evrak memuru olarak çalışmaya başlayan Muhittin Bey, 1909 yılında hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Adliye Nezareti bünyesinde Fethiye Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavini olarak görev almaya başlamıştır. Görevini, 22 Eylül 1910 tarihinde atandığı Milas kazasında da devam ettirmiş ve buradan 15 Ekim 1913 tarihinde ayrılmıştır.¹⁸ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görev yaptıktan sonra polislik mesleğine geçerek Beyoğlu-Arnavutköy Polis Merkezi memurluğu görevine tayin edilmiştir. Bu görevini 30 Ekim 1913-29

13 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Defterler (DH. SAlDd)*, 172/288, 29 Zilhicce 1301 (20 Ekim 1884).

14 Fatih Naçar, *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)*, Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 19.

15 “Üsküdar Fırka Binasının Küşadı”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1929, s. 2. Üsküdar CHF binasının açılışına katılamayan Muhittin Bey'in, hemşiresinin vefatı sebebiyle açılışa iştirak edemediği bilgisi yer almıştır. Bir gün sonra Muhittin Bey, *Cumhuriyet* gazetesine verdiği taziye mesajında kardeşinin hazin bir biçimde öldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Muhittin Bey'in kurucu başkanı olduğu Dağcılık Kulübü'nde, kardeşi Hikmet Üstündağ'ın yönetim kurulu üyesi olarak görev aldığı dönemin başında yer almıştır. “Dağcılık Kulübünün Kongresi”, *Cumhuriyet*, 25 Kânun-ı Sâni 1937, s. 8.

16 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

17 *TBMM Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321. Muhittin Bey, özgeçmişinde Rumca tekellüm ve kitabet ve Fransızca kıraat ve biraz da tekellüm ettiğini beyan etmiştir.

18 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

Temmuz 1915 tarihleri arasından ifa eden¹⁹ Muhittin Bey, ardından 12 Mart 1918'de vekâleten Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü görevine atanmıştır.²⁰ Bu karardan iki gün sonra, 14 Mart 1918 tarihinde ise yeni görevine asaleten ataması yapılmıştır.²¹ Muhittin Bey, İstanbul'un fiilen işgali edildiği 1918 yılının sonlarında bu görevini sürdürmektedir. Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü'nden azledilerek bir süre kamu idaresinden uzak kaldıktan sonra, 24 Nisan 1919 tarihinde Merkez Emanet Müfettişliği vazifesine atanmış ve 12 Haziran 1923 tarihine kadar görevine devam etmiştir. Mütareke yıllarında sürdürdüğü bu vazifeden ayrıldıktan sonra Emanet Umum Müfettişi²² olan Muhittin Bey, 15 Şubat 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci emniyet genel müdürü olarak atanmıştır.²³

Muhittin Bey, Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra getirildiği emniyet genel müdürlüğü vazifesine başlarken halifelğin ilgası gündeme gelmiş ve dönemin İçişleri Bakanı Ferit (Tek) Bey tarafından görevlendirilerek İstanbul Valisi ve Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul Polis Müdürü Saadettin (Acar) Bey ile birlikte Halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılması sürecini yönetmiştir. Muhittin Bey, 1952 yılında *Ayda Bir* isimli dergiye verdiği bir mülakatta halifenin yurt dışına çıkarılması sürecini ayrıntılı olarak kamuoyuyla paylaşmıştır.²⁴

1 yıl 4 ay boyunca görev yaptığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nden sağlık sorunları sebebiyle ayrılan Muhittin Bey, istifasını 29 Haziran 1925 tarihinde vermiştir.²⁵ Bakanlar Kurulu tarafından istifası kabul edildikten sonra 2 Temmuz 1925 günü vazifesinden ayrılmıştır.²⁶ Bu tarihten İstanbul Şehreminliği vazifesine atanana kadar ise Cumhuriyet

19 BOA, *Dâhiliye, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemî (DH. EUM. MH)*, 71/78, 9 Muharrem 1332 (8 Aralık 1913); "Adliye nezareti emrindeki görevinden ayrılmadan önce vuku bulan müracaatı üzerine, yapılan araştırma, soruşturma, inceleme ve değerlendirme sonucunda; polis mesleğine alınmasına mâni herhangi bir olumsuzluğu tespit edilemedi. Aldırılan sağlık raporunda ise polis mesleğinin gereklerini yerine getirecek derecede sağlıklı olduğu tespit edildi. İkmal edilen idari işlemler sonucunda elde edilen bilgi ve belgelerin birlikte değerlendirilmesi üzerine; Polis İhtihap Heyeti'nce, merkez memuru rütbesiyle polis mesleğine alınmasına karar verildi". Eyüp Şahin, *Emniyet Genel Müdürleri*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2014, s. 120.

20 BOA, *İrâde Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi (İ. DUT)*, 40/41, 29 Cemaziyellevvel 1336 (12 Mart 1918).

21 BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4511/338286, 1 Cemaziyelahir 1336 (14 Mart 1918).

22 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

23 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 3.5.3; Bkz. Ek-1; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk emniyet genel müdürü ise 24 Ekim 1923-6 Şubat 1924 tarihleri arasında görev yapmış olan İsmail Hamit Oktay'dır. "Genel Müdürlüğümüz" (Çevrimiçi), *Emniyet Genel Müdürlüğü*, <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019>, 22 Mart 2020.

24 "Son Halife Nasıl Çıkarıldı? Çıkarandan Dinleyiniz!", *Ayda Bir*, S.2, Ağustos 1952, Şaka Matbaası, s. 19-21.

25 *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527. Sicil dosyasında "Sıhhi mazeretine binaen istifa etmiştir" ibaresi yer almaktadır.

26 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 15.30.10.

Halk Fırkası Trakya Umumi Müfettişi olarak görev yapmıştır.²⁷ 6 Şubat 1926 günü başladığı İstanbul Şehreminliği görevini 14 Ağustos 1928 tarihinde atandığı İstanbul Vali Vekilliği göreviyle birlikte yürüten Muhittin Bey, 1930 yılında asâleten valilik görevine atanmış ve 1936 yılında valilerin bulundukları illerde Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtlarının başı olmalarını öngören düzenlemenin ardından İstanbul Valisi, Belediye Reisi ve Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı olarak 29 Kasım 1938 tarihine kadar İstanbul'u yönetmiştir.

14 Şubat 1939 tarihinde kamu görevinden emekliye sevk edilen Muhittin Bey, 1945 yılında yapılan ara seçimlerde İstanbul Bağımsız Milletvekili olarak TBMM'ye girmiş²⁸ ve 1946 yılında yapılan genel seçimlere kadar görevini sürdürmüştür. Milletvekilliğinin ardından emeklilik yaşamını devam ettirirken, Başbakan Adnan Menderes'e 1951 yılında eski yazı ile kaleme aldığı bir mektupta²⁹ "*cemiyette akran ve mevkidaşlarına uygun görülen şekilde*" bir görev talebinde bulunduysa da herhangi bir yanıt aldığına ilişkin kayda rastlanmamıştır. Ancak Muhittin Bey'in bu talepten sonra da herhangi bir görevde bulunmamış olması, talebinin olumsuz karşılandığını dair bir izlenim doğurmuştur. Muhittin Bey, söz konusu mektuptan iki yıl sonra 30 Nisan 1953'te çarşambayı perşembeğe bağlayan gece vefat etmiştir. Ölüm sebebi kalp krizi olarak belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında İtalya'da bir kaza kurşununa kurban giden kızı Günseli Üstündağ'ın kaybının, Muhittin Bey'in yaşamının son yıllarını daha da zorlaştırdığına dair ifadeler basında yer almıştır.³⁰ Muhittin Üstündağ'ın kabri, İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olduğu dönemde İstanbul'un şehir mezarlığı olarak ihdas edilen; ancak şehrin merkezinde yer almasından dolayı yalnızca önemli şahsiyetlerin defnedilmesi kararlaştırılan Zincirlikuyu Mezarlığı'nda metfundur.

3. İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi

Cumhuriyet idaresinin İstanbul'a atadığı ilk şehremini olan Operatör Emin Erkul, 18 Ocak 1926 tarihinde istifa etmiş ve ertesi gün istifası onaylandıktan sonra görevi sonlanmıştır.³¹ Emin Bey'in istifası kamuoyunda İstanbul'un imarı adına bir talihsizlik olarak değerlendirilmiştir.³² Yerine ise 27 Ocak 1926 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Trakya

27 İçişleri Bakanlığı Arşivi, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

28 "İstanbul'da Muhiddin Üstündağ Kazandı." *Akşam*, 18 Haziran 1945, s. 1.

29 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.101.9.

30 "Muhittin Üstündağ Vefat Etti", *Milliyet*, 1 Mayıs 1953, s. 1-7; "M. Üstündağ Vefat Etti", *Akşam*, 1 Mayıs 1953, s. 2.

31 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 180.

32 Operatör Emin Erkul, *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, yay. haz. Umut Dere, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2020, s. 107.

Mıntıkası Müfettişi Muhittin Bey atanmıştır.³³ Emin Bey'in görevinden ayrılmadan önce hakkında çıkan istifa iddialarında, yerine geçmesi muhtemel kişiler arasında dönemin Emniyet Genel Müdürü Muhittin Bey'in adı geçiyordu.³⁴ Nitekim bu iddia, bir süre sonra gerçeğe dönüşmüştür. Zira Muhittin Bey, mütareke yıllarında yürüttüğü şehremaneti müfettişliği vazifesinin yanı sıra Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü görevi münasebetiyle de İstanbul Şehremaneti teşkilâtını yakından tanıma tecrübesine sahipti. İstanbul'un son şehremini olan Muhittin Bey, atama kararının ardından Ankara'ya çağırılmış ve 6 Şubat 1926 tarihinde İstanbul'a gelerek görevine başlamıştır.³⁵ Muhittin Bey, göreve atandığında basında iyi kalpli, zeki, çalışkan ve temkinli bir insan olduğuna dair haberler yer almış ve kendisine şehrin kronik problemlerinin çözümü için büyük umutlar beslendiği ifade edilmiştir.³⁶

Cumhuriyet'in ilanının ardından birçok alanda reformlar gerçekleştirilmiş ve modern çağın gereksinimleri noktasında birçok yeniliğin ülkede yaygınlaştırılması amaçlanmıştı. Yerel yönetim mevzuatı, Tanzimat devrinde yürürlüğe konan ve II. Meşrutiyet devrinde tadil edilen şekliyle 1930 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³⁷ Cumhuriyet tarihinin ilk belediyeçilik kanunu olan 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1 Eylül 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 9 fasıl ve 165 maddeden oluşan yeni belediye kanununun 8. faslında yer alan 5 madde ile İstanbul'da yerel idarenin yasal çerçevesi çizilmiştir.³⁸ Netice itibarıyla İstanbul'da vilâyet ve belediye teşkilâtlarının tek elde toplanması, idarenin bürokratik engelleri aşarak hızlı karar alma sürecine girmesini ve idarenin mali yükünün hafifletilmesini amaçlamıştır. Muhittin Bey, 1930 yılında Belediye Kanunu'nun uygulamaya girişi tarihi itibarıyla da asaleten İstanbul Valisi olarak atanmıştır.³⁹ Aslında valilik ve şehreminliği görevleri daha önce de tek kişinin uhdesinde bulunmuştur. Fakat Muhittin Bey'in döneminde yasalaşan Belediye Kanunu ile bu durum İstanbul için yasal bir özellik halini almıştır. Uzun yıllar valilik ve belediye reisliği görevlerini bir arada yürütecek olan Muhittin Bey, erken Cumhuriyet dönemi İstanbul'u ile özdeşleşmiş bir şahsiyettir.

33 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 21.3.18.

34 Umut Dere, *Operatör Emin (Erkul) Bey...*, s. 174.

35 "Yeni Şehreminimiz Dün İşe Başladı.", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1926, s. 1.

36 "Şehremaneti", *Cumhuriyet*, 28 Kânun-Sânî 1926, s. 1.

37 Siddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler...*, s. 54.

38 *T.C. Resmi Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930.

39 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 13.56.8; Bkz. Ek-3.

3.1. İstanbul'un İmarı ve Şehir Planı

Muhittin Bey'in döneminde, İstanbul'da günümüzde halen kullanılan birçok eser imar edilmiştir. Bakırköy Basmane, Kadıköy Kurbağalıdere ve Anadolu Hisarı Küçüksu köprüleri betonarme olarak 1926 yılında yeniden inşa edilmiştir.⁴⁰ İstinye Köprüsü de 1929 yılının Ağustos ayında tamamlanarak hizmete açılmıştır.⁴¹ Muhittin Bey, basına verdiği bir demeçte İstanbul'da ahşap köprü sistemini defettiğini beyan etmiştir.⁴² Selefî Emin Bey tarafından temeli atılan Kadıköy Hali, 1927 yılında Muhittin Bey tarafından hizmete açılan İstanbul'un ilk modern, kapalı halidir.⁴³ Ayrıca Osmanlı Devleti devrin-den beri köprü üzerinden geçenlerden alınan bir vergi türü olan müruriye, 1 Haziran 1930 tarihinde kaldırılmıştır.⁴⁴ Galata Köprüsü'nden geçişler bu tarihten itibaren ücretsiz olmuştur.

1580 sayılı Belediye Kanunu, 1930 yılında yürürlüğe girdiğinde şehirlerin beş yıllık imar planlarını hazırlamaları yükümlülüğünü getirmişti.⁴⁵ İstanbul, savaş ve işgal yıllarının ardından ertelenmiş birçok kronik problemle karşı karşıyaydı. Şehir idaresi, İstanbul'un planlanması ve planın tatbiki için gerekli finansal kaynaktan mahrumdu. Muhittin Bey de kamuoyunda imarla ilgili beklentilerin arttığı bir dönemde basına verdiği demeçte “*Şehrin imarı için para gerekli, İstanbul'un parası ve geliri yok*” demişti.⁴⁶ Dönemin Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri ile yaptığı toplantıda, şehrin yol ve su giderleri için şehremanetinin yeterli kaynağı olmadığını dile getirmişti.⁴⁷ Ancak İstanbul'un ivedilikle bir imar planına ihtiyacı vardı. 1935 yılına gelindiğinde İstanbul'un imarı için kaynak sağlamak amacıyla Belediyeler Bankası'ndan 900 bin lira borç istenmişti.⁴⁸

40 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatına Dair”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S.59, Temmuz 1929, s. 365-367.

41 “İstinye Köprüsü”, *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1929, s. 2.

42 “Muhittin Bey Dün Bazı Teftişat Yaptı” *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1929, s. 2.

43 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...”, s. 366.

44 “Köprü ve Müruriye”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S.70, Haziran 1930, s. 339; 1928 yılında İstanbul Mebusu Süreyya İlmen'in önerisi ile yasalaşan tasarıya göre, İstanbul'da Gazi (Unkapanı) ve Galata köprülerinden müruriye alınmaması kararlaştırılmıştır. Müruriye uygulaması, Galata Köprüsü'nde 1845'te başlamış ve 85 yıl uygulanmıştır. Son geçiş ücret tarifesi ise şu şekildedir: Yaya 5 para, hamal 10 para, yüklü araba 5 kuruş, yüklü beygir 40 para, koyun 3 para. Zikrullah Kırmızı- Fehime Tunalı Çalışkan, *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012, s. 152.

45 *T.C. Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930; “Belediyenin Vazifeleri” başlığındaki 30. madde; “Beldenin harita, kadastro ve müstakbel şekil plânlarını yaptırmak ve en az beşer senelik bir mesai imar programı hazırlayıp tatbik etmek.”

46 “Şehir Neden İmar Edilemiyor?”, *Cumhuriyet*, 9 Kânun-ı Sâni 1931, s. 1.

47 “Fırka'da Dün Ne Görüşüldü?”, *Milliyet*, 9 Mart 1930, s. 1; “Fırka Grubu Dün Toplandı”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1930, s. 2.

48 “İmar İşleri ve Şehir Planı”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1935, s. 2.

İstanbul'un imarı için 1934 yılında Cumhurbaşkanı Atatürk, Fransız Mimar Henry Prost'a bir çağrıda bulunmuştur.⁴⁹ Bir müddet kararsız kalan Prost, şehrin nazım planını incelemeyi kabul etmiştir.⁵⁰ Görüşmelerin ardından 1935 yılının sonunda şehrin planının Henry Prost'a yaptırılacağı Vali Muhittin Bey tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.⁵¹

Bunların dışında, Unkapanı Köprüsü'nün yıkılarak yerine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ismini taşıyacak yeni bir köprü yapılması için İstanbul Şehremaneti tarafından planlama yapılmış ve 1930 yılında inşaatına başlanılması öngörülmüştü.⁵² Ancak dünya ekonomik buhranının tesiri her alanda hissedilmekteydi. Öte yandan başkent Ankara'nın imarına öncelik verilmesi, İstanbul'da birçok önemli yatırımın gecikmesine sebep olmuştu. Nihayetinde 1936 yılının 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarının akabinde temeli atılan Gazi Köprüsü, 29 Ekim 1939 Cumhuriyet Bayramı'nda dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar tarafından açılarak hizmete girmiştir.⁵³

İstanbul'un imarı için yapılan bir başka önemli faaliyet, Eminönü Meydanı'nın genişletilmesi projesidir. Hükümet tarafından 1937 yılında Eminönü Meydanı'nın açılması için gerekli tahsisat düzenlenmiştir.⁵⁴ 1938 yılının şubat ayına gelindiğinde istimlak işlemleri fiili olarak başlatılmış ve İstanbul Evkaf İdaresi uhdesinde bulunan Valide Han'ın yıkılması için İstanbul Belediyesi, 200 bin lira bedel ödemiştir.⁵⁵ Valide Han, 1938 yılının nisan ayında yıkılarak inşa faaliyetlerine başlanmıştır.⁵⁶ Eminönü Meydanı, Dr. Lütfi Kırdar'ın göreve gelmesinin ardından molozlar kaldırılarak tamamen halka açılmıştır.

İstanbul Belediyesi, 1930 yılında şehrin artan ihtiyaçlarına paralel olarak, bir şehir mezarlığı kurulması için harekete geçmiştir. Şehir mezarlığına defnedilecek zengin ve fakirler için ayrı bölümler tahsis edilmesi planlanmıştır.⁵⁷ Asrî mezarlığın, 1934 yılının

49 İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 134; Fransız Mimar Henry Prost, 1902-1907 yılları arasında Villa Medici'deki çalışmaları esnasında Ayasofya Camii ve periferisinin Bizans dönemindeki durumuyla ilgilenmiş ve İstanbul'a gelerek bu konu ile ilgili röleve ve rekonstrüksiyon çalışmalarıyla bulunmuştu. Fransız sömürgesi Fas'ın birçok şehrinin planlamasını da yapmış olan Prost, 1926 yılında İzmir yangın yeri planını, R. Danger ile birlikte hazırlamıştır.

50 Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 312.

51 "Şehir Meclisi Dün Son Toplantısını Yaptı", *Tan*, 16 Teşrin-i Sâni 1935, s. 2; "Dünkü Toplantıda Verilen Kararlar", *Kurun*, 16 Teşrin-i Sâni 1935, s. 3.

52 "Gazi Köprüsü'ne Gelecek Sene Başlanacak", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1929, s. 2.

53 "Gazi Köprüsü Dün Açıldı", *Akşam*, 30 Teşrin-i Evvel 1939, s. 3.

54 *T.C. Resmi Gazete*, S.3819, 27 Kânun-ı Sâni 1938.

55 "İstimlak Kararı Tasdik Olundu", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1938, s. 2.

56 "Valide Hanı Yıkılıyor", *Akşam*, 30 Nisan 1938, s. 4.

57 "Yeni Şehir Mezarlığı", *Milliyet*, 14 Haziran 1934, s. 3; "Asrî Mezarlık", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1934, s. 2.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda açılacağı ve ölülerin defnedilmeye başlanacağı bilgisi kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁵⁸ Fakat mezarlığın düzenlenişi, yetersizlikten dolayı bir müddet durdurulmuştur. 1937 yılında hizmete alınan mezarlığın inşa edildiği bölgenin şehrin merkezine çok yakın bir konumda olması, ilerleyen yıllarda şehir merkezinin buraya kadar uzanacağı düşüncesiyle tepki çekmiştir.⁵⁹ Bu sebeple şehrin başka bölgelerinde mezarlık yeri bakılacağı ve asrî mezarlığa yalnızca büyük şahsiyetlerin gömülmesinin uygun olacağı yönünde gazetelerde haberler görülmüştür.⁶⁰ 12 Nisan 1937 tarihinde vefat eden Şair Abdülhak Hamit Tarhan, Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'na defnedilen ilk kişidir.⁶¹

İstanbul Belediyesi, 1930 yılından itibaren mezarlıkların imara açılması, bakım ve temizliklerinin yapılması, cenaze hizmetlerinin verilmesi ve bünyesinde bir Mezarlıklar Müdürlüğü teşkil edilmesi noktasında birçok ilki gerçekleştirmiştir. Nitekim 1580 Sayılı Belediye Kanunu, belediyelere mezarlıkların bakım ve idaresini, aynı zamanda metruk mezarlıkların imara açılma yetkisini vermişti.⁶² Belediye, cenaze sahiplerinin cenazeyi kaldırma işlemlerinde yüklerini hafifletmek maksadıyla, ücret karşılığı cenaze defin işlemlerini de yapmaya başlamıştır.⁶³ Belediye, yeni kanun münasebetiyle devraldığı metruk mezarlıkları ise sırasıyla satışa çıkarmıştır. İlk mezarlık, 1931 yılında bir Türk doktora satılmıştır.⁶⁴ Mezarlıkların imara açılması şartıyla satışına devam eden belediye, Kasımpaşa, Kızıtaşı ve Eyüp Evlicebaba mezarlıklarının satışından sonra Mevlâna isimli bir mezarlığın kiralınması teklifinin gelmesi üzerine burayı ancak apartman yapılması şartıyla satabileceğini beyan etmiştir.⁶⁵ Mezarlık satışlarında en çok talep gören bölge Beyoğlu olmuştur.⁶⁶ İstanbul Belediyesi, şehrin muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla merkezi konumda bulunan birçok mezarlığı farklı amaçlar için kullanmıştır. Örneğin Beşiktaş'ta Abbasağa ve Rum mezarlıklarını istimlak ederek, bir çocuk parkı açılmasını planlamıştır.⁶⁷

58 “Asri Mezarlık Yapılıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1934, s. 2; “Asri Mezarlığa Ne Zaman Ölü Gömülecek”, *Vakit*, 13 Ağustos 1934, s. 3.

59 “Asri Mezarlık?”, *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937, s. 1.

60 “Mezarlıklar”, *Akşam*, 19 Kasım 1937; “Asri Mezarlık Tam Yerinde Değil”, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1937, s. 6.

61 “Cenaze Merasimi”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1937, s. 7.

62 160. madde: Metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumî mezarlıklar bîlumum hukuk ve vecaibi belediyeye devrolunmuştur. *Resmî Gazete*, S.1471, 14 Nisan 1930.

63 “Cumhuriyetin Onuncu Yılı”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.109-110, Ekim 1933, s. 63.

64 “Mezarlıklar Satılıyor”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1931, s. 2.

65 “Metruk Mezarlıklar”, *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1931, s. 2.

66 “Metruk Mezarlıklar”, *Milliyet*, 28 Ağustos 1931, s. 3; “Metruk Mezarlıkların Satışı”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1931, s. 2.

67 “Beşiktaş'ta İki Mezarlık Kaldırılıyor”, *Son Posta*, 21 Ekim 1937, s. 8; “İstimlak Edilecek Mezarlıklar”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1937, s. 2.

Mezarlıklar üzerinde Osmanlı Devleti döneminden kalan vakıf ve cemaat hakları hususu ise meselenin çok geçmeden hukuki mücadele boyutuna taşınmasına yol açmıştır. İstanbul Belediyesi, Muhittin Bey döneminde 1580 sayılı Belediye Kanunu'na dayanarak yapılan istimlak ve satış işlemleri sebebiyle birçok kez mahkemelik olmuştur. Bu dönemde dava konusu olan mezarlıkların başında Surp Agop Ermeni Mezarlığı ve Ayaspaşa Mezarlığı gelmektedir. Muhittin Bey, Ayaspaşa Mezarlığı için sürecin mahkemede olduğunu ve mahkeme ne karar verirse uygulanacağını beyan etmiştir.⁶⁸ Ancak ilerleyen süreçte Ayaspaşa Mezarlığı imara açılarak apartmanlar dikilmiş ve etrafa saçılan ölü kemikleri kamuoyunda tartışma konusu olmuştur.⁶⁹ Surp Agop Ermeni Mezarlığı için İstanbul Belediyesi ile Ermeni Patrikhanesi arasında uzun süren hukuki mücadelenin sonunda dava, 1937 yılında nihayete ermiş ve Surp Agop Mezarlığı bölgesi, belediyeye geçmiştir.⁷⁰ Belediye ile Patrikhane arasında sağlanan uzlaşma ile mezarlık arazisinin içerisinde bulunan kilise ve caddedeki bazı binalar Ermeni Cemaati'ne bırakılmıştır. Mezarlığın beşte birine tekabül eden bu kısım için, davada Patrikhane'yi temsil eden Dr. Arşak Sürenyan'a tapusu teslim edilmiştir.⁷¹

3.2. Şehir İçi Ulaşım

İstanbul, Osmanlı Devleti devrinden itibaren ülkedeki birçok yeniliğin ilk uygulandığı şehir olmuştur. Bu dönemde şehir içi ulaşımında artan ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 1926 yılından itibaren trafik polisi uygulaması başlatılmış, 1929'da da trafikte hız sınırlamasına gidilmiştir.⁷² Otobüs işletmeciliği de İstanbul'da ilk defa Dersaadet Tramvay Şirketi tarafından 1927 yılında 4 adet Fransız menşeli Renault otobüsleriyle deneme ve tecrübe kazanma amacıyla yapılmıştır.⁷³ Heybeliada Rıhtımı, 1928 senesinde ikmal edilerek hizmete alınmış ve bu dönemde faaliyete geçen Üsküdar-Kısıklı Tramvayı, Türk sermayesi ve belediye eliyle işleyen ilk ulaşım olmuştur.⁷⁴ Üsküdar-Haydarpaşa ve Bağlarbaşı-Karacaahmet hatları 13 Ocak 1928 tarihinde hizmete açılmıştır.⁷⁵ İstanbul'da 1927 yılında başlatılan otobüs seferleri

68 “Vali Bey’in Beyanatı”, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1932, s. 2.

69 Ayaspaşa Mezarlığı arazisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Bahar Kaya, *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 101.

70 “Surp Agop Mezarlığı Belediye’ye Geçti”, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1937, s. 6.

71 “Surp Agop Mezarlığı”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1937, s. 5.

72 Salih Sezen-Ahmet Apaydın, *İstanbul’da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray’a, “İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay”*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2012, s. 175.

73 *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, ed. Arif Bilgin, Ergin Çağman, Şaban Bıyıklı, İstanbul, İETT Yayınları, 2012, s. 74.

74 Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...”, s. 366.

75 İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 39.

ve şehir içi yolcu taşımacılığının karayolu ile sistematik bir biçimde idare edilmeye başlanmıştı. Bu tarihten sonra şehrin belli noktalarına sırasıyla otobüs seferleri konularak şehir içi ulaşım hatları, tramvaylara paralel olarak karayolunda da çoğaltılmıştır. Ayrıca 29 Ekim 1933'te, Cumhuriyet'in 10. yıl dönümü münasebetiyle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla İstanbul'daki tüm tramvay ve otobüsler sefere çıkarılmıştır. %100 kapasiteyle çalıştırılan araçlar şehir içi ulaşımına verilen önemin bir göstergesi idi.⁷⁶ Muhittin Bey, zaman zaman trafiği denetliyor ve şehirde zuhur eden aksaklıklara çözüm getirmeye çalışıyordu. Nitekim yaptığı denetimlerinin birinde otobüslerin büyük çoğunluğunun bozuk olduğu anlaşılmıştı.⁷⁷ Ayrıca fazla yolcu taşıyan otobüsler olduğu anlaşılmış ve bu otobüslerin trafikten menedilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Ancak 1937 yılına gelindiğinde İstanbul'da henüz bir otomobil plaka sisteminin kurulamaması olması kamuoyunda eleştirilere sebep olmuştur.⁷⁹

3.3. Anadolu Yakası'nda İlk Elektrik

İstanbul'un Avrupa Yakası, Sultan II. Abdülhamid döneminde elektriğe kavuşmuşken; Anadolu Yakası'ndaki çalışmalar, Muhittin Bey'in göreve gelmesinden sonra ivme kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra merkezi hükûmetin desteği ile denizin altından kablolar yerleştirilmek suretiyle 1927 yılında Üsküdar-Kadıköy Elektrik Şirketi, şehrin Anadolu Yakası'nı aydınlatmaya başlamıştır.⁸⁰ 1930 yılına gelindiğinde elektrik, Maltepe, Kartal ve Pendik'e de ulaştırılmıştır.⁸¹ Hükûmet, Adalar'da elektrik istihsalı, dağıtım ve satış imtiyazını 1928 yılında İstanbul Şehremaneti'ne vermiştir.⁸² Çalışmalar 1931 yılında neticelenmiş ve Adalar'a elektrik bu dönemde ulaştırılmıştır. Muhittin Bey, Büyükkada'da 9 Aralık 1931 günü yaptığı açılış konuşmasında şu ifadelerde bulunmuştur:

*"Bugün Ada'ya elektrik cereyanını verirken büyük bir heyecan duyuyorum. Ada'ya elektrik verilmesi uzun zaman gecikmiştir. Ada'ya elektrik vermek için belediye bir şirket tesisini düşündü fakat bu suretle yalnız sokakları tenvir edecekti. Hâlbuki Ada'daki bütün müessesat elektriğe muhtaç ve müştak bir vaziyette idi. Hülasa uzun tetkik ve düşüncelerden sonra Ada elektriği daha esaslı bir şekilde temin etmek mecburiyeti ile karşı karşıya idik. Güzel Ada bugün elektriğe kavuştu. Yaşasın Ada ve Adalılar."*⁸³

76 Salih Sezen-Ahmet Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım...*, s. 183.

77 "Otobüslere Binenlere Allah Acıması!", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1931, s. 1.

78 "Otobüslerin Kontrolü", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1932, s. 2.

79 "Otomobil Plakaları", *Cumhuriyet*, 25 Kânun-ı Sâni 1937, s. 5.

80 "Kadıköy'ünde Elektrik", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1927, s. 2.

81 Vahdetin Engin-Ufuk Gülsoy, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 140.

82 "Ada'da Elektrik", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.88/16, Kânun-ı Evvel 1931, s. 142.

83 "Adalar Nura Kavuştu", *Cumhuriyet*, 10 Kânun-ı Evvel 1931, s. 1; "Ada'da Elektrikler Dün Akşam Yandı", *Milliyet*, 10 Kânun-ı Evvel 1931, s. 1-6; "Ada'da Elektrik", *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 143.

Adalar’ın ardından Yalova kazasının da aydınlatılması için İstanbul Vilayeti tarafından gerekli hazırlıklar yapılmış ve tesisatın geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür.⁸⁴ İstanbul’da faaliyet gösteren elektrik şirketi, 1 Temmuz 1938 tarihinde devletçe satın alınarak devralınmış ve elektrik idaresi devlet tarafından işletilmeye başlanmıştır.⁸⁵

3.4. Sağlık ve Sosyal Hizmetler

İstanbul, yıllar süren savaşlar esnasında kolera, verem ve tifo gibi birçok salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştır. Hastanelerin ve tedavi imkânlarının yetersizliği had safhadaydı. Cumhuriyet’in ilanından evvel her şehirde bir gureba hastanesi bulunmaktaydı. Cumhuriyet’in ilanından sonra memleket hastaneleri adı verilen bu hastaneler, daha sonra devlet hastaneleri olarak isimlendirildi. Ayrıca Cumhuriyet döneminde belediye hastaneleri kurulmuş ve halka ücretsiz hizmet veren bu hastanelerin idareleri yerel yönetimlere devredilmişti.⁸⁶ Şehrin başta gelen problemlerinden biri olan verem hastalığı ile mücadele adına 1927 yılında Veremle Mücadele Cemiyeti ihdas edilmişti. Cemiyetin temsilcileri, İstanbul Belediyesi’ne başvurarak Eyüp Dispanseri’nin üst katının veremle mücadele dispanseri olarak tahsisini istemişlerdi. Muhittin Bey döneminde veremle mücadeleye tahsis edilen bu dispanser, kaynaklarda Türkiye’nin ilk verem dispanseri olarak kabul edilmekteydi.⁸⁷

Cumhuriyet’in ilk yıllarında verem hastalığı başta olmak üzere salgın hastalıklar, henüz tedavi imkânlarının gelişmediği bir evrede ciddi bir problem halini almıştı. Yılda 37.000 kişinin öldüğü verem hastalığı ile ilgili Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılı şubat ayında “*Veremle mücadelede hastane açmak bir zarurettir*” açıklamasında bulunmuştur.⁸⁸ Kamuoyunda yapılan eleştiriler ve Cumhurbaşkanı’nın beyanından sonra belediye tarafından verem hastanesi yapımı için bir yıldır uygun arsa arandığı; ancak henüz bulunamadığı gibi bütçeden ayrılan paranın da harcandığı belirtilmiştir.⁸⁹ Yıldız Sarayı’nın bahçesine İstanbul Belediyesi tarafından bir verem hastanesi inşa edileceğine dair bilgiye istinaden Sıhhi ve Sosyal Muavenet Vekili Dr. Refik (Saydam) Bey tarafından Muhittin Bey’e bir mektup yazılmış ve bu fikirden vazgeçilerek başka bir arsa aranması

84 “Yalova’da Elektrik”, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1935, s. 2; “Yalova’ya Elektrik”, *Tan*, 21 Mayıs 1935, s. 2.

85 “Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.163-165, Mayıs 1938, s. 858.

86 İlhan Tekeli, *Türkiye’nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2010, s. 51.

87 “Veremle Mücadele”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.82/10, Haziran 1931, s. 376-378.

88 “Verem”, *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1930, s. 6.

89 “Yem Borusu da Elden Gitti!”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1930, s. 1.

istenmiştir.⁹⁰ Nihayetinde 1930 yılının eylül ayında Cerrahpaşa Hastanesi'ne ek olarak inşa edilen 200 yataklık binanın 75 yataklık kısmı, verem hastalarını tedavisine ayrılmıştır.⁹¹ Bu yatırım, veremle mücadele adına bir nebze ilerleme kaydedildiği intibayı doğurmuştur. 1927-1930 yılları arasında inşa edilen dâhiliye binası ile Cerrahpaşa Hastanesi'nin yatak kapasitesi 110'dan 250 adete çıkarılmıştır.⁹²

Bu dönemde sinema ve tiyatrolarda sigara içmenin yasaklanması gündeme gelmiş ve İstanbul Belediyesi tarafından 1930 yılı itibariyle yasağa uymayanlara ceza kesilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³ Ayrıca 1929 yılında alınan bir kararla İstanbul sınırları içerisinde tüm tren, vapur ve limanlarda ilk yardım çantası bulundurulması mecburi tutulmuştur.⁹⁴ Evde bakım hizmetlerinin henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde Türkiye'nin öncü yerel yönetim teşkilatı olan İstanbul Belediyesi'nde Muhittin Bey döneminde evde sağlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır. 1932 yılında kurulan Sıhhat Murakabe Merkezi bünyesinde uzman bir hekim, hemşire ve ebelerden oluşan kadronun, İstanbul'da özellikle yoksul durumda olan hastaları evlerinde ziyaret etmeleri sağlanmış, böylece dezavantajlı durumdaki kişilerin tıbbi muayene hizmetlerine erişmesine imkân sağlanarak evde sağlık ve bakım hizmeti verilmiştir.⁹⁵ Op. Dr. Cemil (Topuzlu) Bey döneminde açılan bakteriyoloji kurumu ise merkezi hükûmet tarafından Ankara'ya nakledildiği için 1933 yılında yeni bir bakteriyoloji kurumu tesis edilmiştir.⁹⁶

İstanbul Belediyesi'nin halk sağlığı ile ilgili yaptığı diğer bir girişim I. Dünya Savaşı esnasında bir süre özel hizmet verdikten sonra kapanan Üsküdar Zeynep Kâmil Hastanesi'nin 1933 yılında yeniden hizmete açılmasıdır.⁹⁷ Ayrıca şehirde salgın durumunda olan tifo vakalarında belediyenin ihmali olduğu hakkında basında şayialar yer

90 Mehmet Aldan, *İz Birakan Mülki İdare Amirleri*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 210; Dr. Refik Saydam'ın Vali Muhittin Bey'e yazdığı mektup: “*Verem Hastaneleri hakkındaki tasavvurundan bahsedilirken bunlardan birinin Yıldız Sarayı'nda açılması mukarrer olduğu da zikrediliyor. Yıldız Sarayı gerek binasının ve gerek sair tesisatının şekil itibariyle bir verem hastanesine mahsus sıhhi vasıf şartları haiz olmadığı gibi, bu şartlara uygun bir hâle getirilmesi için de pek büyük masraflara ihtiyaç olacaktır. Bunun için de Saray'ın ve bahçelerinin, umuma mahsus herhangi bir müessese hâlinde kalması ve verem hastanesinin burada tesisinden sarfinazar edilerek başka munasip bina aranması daha muvafıktır fikrindeyim.*”

91 Osman Nuri Ergin, *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1933, s. 60; “Verem Hastanesi”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s. 1; “Cerrahpaşa Hastanesi İkinci Pavyonunun Küşat Resmî”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.73/1, Eylül 1930, s. 18.

92 “Verem Hastanesi”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s. 1-2.

93 “Sinema ve Tiyatrolarda Sigara İçilmeyecek”, *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i Evvel 1930, s. 2.

94 “İmdatı Sıhhi Çantaları”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1929, s. 2; “Sıhhi İmdat Çantası”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1929, s. 3.

95 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 62.

96 İstanbul Belediyesi'nin yaptırdığı Şehir Bakteriyoloji Hastanesi için alet, ilaç ve kimyevi madde ithali, *BCA*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 34.11.1; Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 59.

97 “Zeynep Kâmil Hastanesi'nin Açılması”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.106-107, Haziran-Temmuz 1933, s. 876.

almıştır.⁹⁸ Muhittin Bey, görevden alındıktan sonra Sıhhiye Vekâleti tarafından tifo salgını ile mücadelede yetersiz kaldığı gerekçesiyle şikâyet edilmiştir. İstanbul’da tifo salgını esnasında, vekâlet tarafından önleyici tedbirler almakla görevlendirilen Muhittin Bey’in, o dönemde konu ile ilgili yetkili makamlara cevap dahi vermediği ve kendisine verilen dört bin lirayı alarak Avrupa’ya gittiğine yönelik suçlamalar basında yer almıştır.⁹⁹

Yoksullukla mücadele adına belediye tarafından yardım cemiyetlerine destek sağlanmıştır. Bu minvalde, 1929 yılında Muhittin Bey ve Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri 20.000 lira tutarındaki ikramiyelerini muhtaç kimselere bağışlama kararı almışlardır.¹⁰⁰ Aynı yıl İstanbul Belediyesi, okullarda muhtaç durumdaki çocuklara yemek verilmesi için Kızılay’a 2.000 liralık destek vermiştir.¹⁰¹ Ayrıca Ayasofya Camii etrafındaki medreseler, İstanbul Belediyesi tarafından kimsesiz çocukların barınması için yurt haline getirilmiştir.¹⁰² Ancak kısa bir süre faaliyet gösteren yurt, yaz ayları münasebetiyle pek rağbet görmemiş, kimsesizlerin polis zoruyla yurda sevk edilmesine kararı verilmiştir.¹⁰³

3.5. Kültür ve Sanat Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilanından sonra kültür ve sanat alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Muhittin Bey, bu dönemde tiyatronun gelişimi ve yeniden canlanması için büyük emek harcamış ve desteğini esirgememiştir.¹⁰⁴ 1926 yılında Muhittin Bey’in yakın alaka göstermesiyle, belediye meclisi üyelerinden müteşekkil bir denetleme kurulunun yaptığı görüşmeler sonucunda, Dârülbîdâyi’nin Cemiyet-i Belediye-i Umûmiye kararıyla İstanbul Belediyesi’ne bağlı bir şehir kuruluğu olarak kurumsallaşması sağlanmıştır.¹⁰⁵ Dârülelhan adı ile bilinen ilk konservatuar, Osmanlı devrinde ihdas edilen ve yalnızca Türk musikisi eğitimi verilen bir kurumdur. Cumhuriyet döneminde, Maarif Vekâleti’nin 10 Aralık 1926 tarihli tebligatıyla İstanbul Şehremaneti’ne bağlanan konservatuarda Türk musikisi yasaklanmış 1927 yılı itibarıyla yalnızca Batı müziği eğitimi verilen bir kurum olmuştur. Ancak Muhittin Bey’in çabaları neticesinde konservatuar

98 “Tifo Salgını Belediye İhlali Eseri Midir?”, *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1931, s. 1-4.

99 “Yeni Valimiz”, *Cumhuriyet*, 3 Kânun-ı Evvel 1938, s. 9.

100 “İkramiye!”, *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1929, s. 1.

101 “Emanetin Şefkati”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrin-i Evvel 1929, s. 2.

102 “Kimsesiz Çocuklar Yurdu”, *Milliyet*, 31 Mayıs 1929, s. 3; “Kimsesiz Çocuklar Yurdu”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1929, s. 2.

103 “Kimsesizler Yurdu Kimsesiz!”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1929, s. 2.

104 Tahsin Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi”, *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1-2, Şubat 2018, s. 309.

105 Hasan Ersel vd., “Dârülbîdâyi’den Şehir Tiyatrosu’na”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 83.

kadrosundaki musiki uzmanlarından oluşan Tasnif ve Tertip Heyeti ile kurulan Türk Musikisi İcrâ Heyeti, kısıtlı imkânlarla da olsa çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁰⁶

Bu dönemde İstanbul Belediyesi bünyesinde faaliyetlerini sürdüren konservatuarda, Darülaceze'deki çocuklar yedi yıllık bir eğitime tabi tutularak müzik eğitimleri tamamlanmış ve 1935 yılında bir orkestra kurulmuştur.¹⁰⁷ İstanbul Şehir Bandosu'nun temelini teşkil eden bu yapılanma, ülkenin birçok yerinde konserler vermeye başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanının ardından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın heykelleri şehir meydanlarına dikilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ilk olma unvanına sahip olan¹⁰⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa heykelinin yapımına Şehremini Emin Bey döneminde başlanmış ve ünlü heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından imal edilmiştir.¹⁰⁹ 45.230 lira harcanan ve tunçtan yapılan¹¹⁰ heykel, Muhittin Bey'in şehreminliği döneminde açılmıştır.¹¹¹ Muhittin Bey, 3 Ekim 1926 günü yapılan açılış töreninde şu konuşmayı yapmıştır:

*"Bu heykel, şehitlerin istikamı, cehl ve taassubun bi eman ve muzaffer düşmanı, inkılâp ve te-ceddüdümüzün timsali ve hamisi, dâhili ve harici emniyetimizin en kuvvetli zamanıdır. Vatana teveccüh edebilecek yabancı tecavüzlere karşı Türk milleti, en büyük müdafaa kuvvetini bu timsal-i şehametten alacaktır. Mustafa Kemal artık bir şiar ve bir bayraktır. Türk Milletinin, Türk ruhunun, Türk dehasının timsal-i müşahhasıdır."*¹¹²

Muhittin Bey döneminde açılışı yapılan önemli abidelerden bir tanesi Taksim Cumhuriyet Anıtı'dır. Kamuoyunda 1925 yılında cereyan eden fikirler doğrultusunda yapılması kararlaştırılan ve 1927 yılında yapımına başlanan Taksim Cumhuriyet Anıtı, İtalya Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı Pietro Canonica'ya yaptırılmıştır.¹¹³ Anıtın yapımı için dönemin Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa riyasetinde bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, anıtın inşası için gerekli hazırlıkları belirlemek üzere rutin olarak toplanarak kararlar almıştır. Komisyonun başkan yardımcısı olan

106 Gönül Paçacı, "Belediye Konservatuvarı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 141-142.

107 "Konservatuvarımız Dün İlk Mezunlarını Verdi.", *Cumhuriyet*, 24 Teşrin-i Sâni 1935, s. 4.

108 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21; Rakım Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kültüğü*, İstanbul, Türkiye Turing Kulübü, 1985, s. 67.

109 Umut Dere, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eski Başkentte Yeni Rejimin İlk Sembolü: Sarayburnu Atatürk Heykeli", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Güz 2020, s. 126.

110 Ali Suat, "İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık...", s. 365-367.

111 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21.

112 "İstanbul Halaskar Gazi'nin Heykelini Diken İlk Türk Şehri Olmakla Müftehirdir", *Cumhuriyet*, 4 Teşrin-i Evvel 1926, s. 1.

113 Mevlüt Çelebi, *Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 2005, s. 31.

Şehremini Muhittin Bey'in riyasetinde 6 Ekim 1927 tarihinde yapılan toplantıda; Taksim Meydanı'na dikilecek olan abidenin kaplayacağı alanın gözden geçirilmesi sonucu alan yetersiz bulunmuş ve alanın genişletilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁴ İtalya'da yaptırılan ve gemilerle İstanbul'a getirilen anıt, halkın bağış ve destekleriyle inşa edilmiştir. İstanbul Şehremaneti de anıtın masraflarında kullanılmak üzere 100.000 lira katkı sağlamıştır.¹¹⁵ Şehremaneti'nin öncülüğünde İstanbul şehrinin bir minnet ifadesi ve armağanı olan anıt, 8 Ağustos 1928 tarihinde büyük bir merasim ile dikilmiştir.¹¹⁶

İstanbul Şehremini Muhittin Bey, açılış nutkunda şu ifadeleri kullanmıştır:¹¹⁷

"...Büyük Gazi'nin salâhiyetli lisanıyla Türk vatanının ziyneti ve Türk tarihinin serveti olan İstanbul, bu muhteşem ve pek manalı eserle nefis bir ziynet ve yeni bir servet kazanıyor. Bu kıymeti tebci ederiz. ...Bize bu mesut günleri yaşatan büyük liderin saadet ve bahtıyarlığı dileğini daha tekrar edelim; yaşasın Gazi!"

Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın açılışından 22 gün sonra icra edilen 1928 yılının 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları vesilesiyle anıta ilk çelenk bırakan kişi Muhittin Üstündağ olmuştur.¹¹⁸ Bu tarihten itibaren anıt, yerli ve yabancı birçok kurum, kuruluş ve topluluğun ziyaret ettiği bir yer haline gelmiştir.

Tarihi ve kültürel değerlerin korunması noktasında yapılan çalışmalardan biri ise Mimar Sinan'ın türbesinin tanzim edilmesidir. Muhittin Bey, 1931 yılında belediye memurlarıyla Mimar Sinan'ın türbesine bir ziyarette bulunarak bahçe düzenlemesi yapılmasını ve bitişğinde bulunan eski bir okul binasının yıkılması için talimat vermiştir.¹¹⁹ Yerebatan Sarayı da Muhittin Bey döneminde İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve modern bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁰ Ayrıca Beykoz Çubuklu'da bulunan Hidiv Köşkü de 1937 yılında İstanbul Belediyesi tarafından kamulaştırılarak şehre kazandırılmıştır.¹²¹

114 İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi, Osman Nuri Ergin Arşivi, Bel_Mtf_070, 812, 6 Ekim 1927.

115 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 21.

116 Rakım Ziyaoglu, *İstanbul Kültüğü...*, s. 68; "Cumhuriyet Abidesi'nin Resmi Küşadı Dün Yapıldı", *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1928, s. 1.

117 Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı...*, s. 77-78.

118 Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı...*, s. 101.

119 "Mimar Sinan'ın Türbesi Tanzim Edilecek.", *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1931, s. 2.

120 "Yerebatan Sarayı Hakkında Tetkikler Yapılıyor.", *Akşam*, 19 Mayıs 1937, s. 2; "Yerebatan Sarayı'nı Belediye Satın Alıyor.", *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1937, s. 2; "Yerebatan Sarayı Hakkında Tetkikler Yapılıyor.", *Akşam*, 19 Mayıs 1937, s. 2; "Yerebatan Sarayı Satın Alındı.", *Son Posta*, 19 Mayıs 1937, s. 4.

121 Songül Güneş, "İstanbul Umumi Meclisi'nde Beykoz Azalarının Faaliyetleri (1930-1938)", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Hilal Yurdakul, İstanbul, Beykoz Kitaplığı, 2021, s. 1082; "Çubuklu'daki Hidiv Köşkü İçin Verilecek Karar.", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1937, s. 2.

3.6. Turizm ve Sportif Faaliyetler

İstanbul Belediyesi bünyesinde şehrin tanıtımı ve turizm gelirini arttırmak için 1929 yılında bir turizm şubesi ihdas edilmiştir.¹²² Turizm faaliyetleri için yapılan ilklerden bir tanesi İstanbul şehir rehberidir. 1934 yılında Paris şehir rehberi örnek alınarak İstanbul'un mahalle ve sokaklarını birer birer gösteren, kroki ve haritaları ihtiva eden bir şehir rehberi hazırlanmıştır.¹²³

İstanbul'un turistik önemini geliştirmek ve cazibe merkezi kılmak adına, belediye tarafından, Florya sahilinde bir plaj inşası için İstanbul Umûmi Meclisi'nde yürütülen müzakerelerde meclis üyelerinin muhalefetine rağmen yatırım yapılması onaylanmıştır.¹²⁴ 1933 yılında emlak sahiplerinden satın alınan Florya arazisinin İstanbul Belediyesi'ne devri gerçekleşmiştir.¹²⁵ Florya'nın imar planının hazırlanmasında mimar Seyfi Arkan görevlendirilmiştir.¹²⁶ Erken Cumhuriyet döneminin önemli mimarlarından olan Seyfi Arkan, bu proje için bizzat Atatürk tarafından seçilmiştir.¹²⁷ Seyfi Bey, 1936 yılında Florya için hazırlamış olduğu projeyi Paris'te bulunan Mimar Henry Prost'a takdim etmiştir. Prost, Florya planını inceleyerek, projenin İstanbul'un imar planına uygun olduğunu belirtmiş ve çalışmayı takdir etmiştir.¹²⁸

Cumhurbaşkanı Atatürk için bir deniz köşkü inşa edilen¹²⁹ Florya tesisinin içerisinde bir otel inşa edilmesi de kararlaştırılmıştı.¹³⁰ Florya plajının inşaatına 1936 yılının ilkbahar ayında başlanması planlanmıştır.¹³¹ Dünyanın dördüncü büyük plajı olan Florya üç kısımdan oluşmuş, bunun iki kısmı halka tahsis edilmiştir. Ayrıca Florya'nın şehir merkezine uzaklığı sebebiyle, acil müdahale gerektiren durumlar için bir belediye doktorluğu ihdas edilmiştir.¹³²

122 "Vali'nin Gazetemize Beyanatı", *Akşam*, 2 Ağustos 1936, s. 5; "Muhittin Üstündağ'ın Beyanatı" *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1936, s. 2.

123 "Şehir Rehberi", *Akşam*, 23 Ağustos 1934, s. 3.

124 "Umumi Meclis'te Çetin Münakaşalar Oldu.", *Milliyet*, 7 Şubat 1932, s. 1.

125 "Florya Plajları", *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1933, s. 2.

126 "Florya'nın İmarı Projesi", *Akşam*, 1 Mart 1936, s. 5; "Florya Planı", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1936, s. 2.

127 Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimari Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s. 143.

128 "Florya'nın İmarı", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1936, s. 2.

129 "Florya Dünyanın Sayılı Plajlarından Biri Olacak", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1935, s. 1-3.

130 "Florya'nın İmar Projesi", *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1935, s. 2; "Florya'nın Bayındırlık Projesi Hazırlandı", *Tan*, 3 Ekim 1935, s. 2.

131 "Florya'nın İmarı", *Akşam*, 13 Şubat 1936, s. 3; *Kurun*, 13 Şubat 1936, s. 3.

132 "Güzel Bir Karar", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1937, s. 2.

Muhittin Bey döneminde İstanbul'a kazandırılan eserlerden biri Yörükali Plajı'dır. Büyüka'da tesis edilen Yörükali Plajı, 1936 yılının yaz mevsiminde açılarak halkın hizmetine sunulmuştur.¹³³ Ayrıca İstanbul Vilâyeti, Yalova'da 1930 yılında bir plaj ve Gazi Mustafa Kemal Paşa için bir köşk yaptırmaya karar vermiştir. Bunun için gerekli tahsisat olan 11.000 lira, bütçeden ayrılmıştır.¹³⁴ 1935 yılının ekim ayında yapımına başlanan Yalova Termal Otel, 1938 yılının ocak ayı itibarıyla tamamlanmış ve açılış yapılmıştır.¹³⁵

Muhittin Bey, Türkiye'de dağcılık sporunun gelişiminde öncü isimlerden biridir. Tatillerinde sık sık Uludağ'a kayak yapmaya giden Muhittin Bey, Uludağ'a yaptığı bir ziyarette bayram tatilini kayak sporu yaparak geçirmiş ve burada gazetecilere dağcılık sporunun gelişimi için bir kulüp kurulması noktasında elinden gelen desteği vereceğini söylemiştir. Bu açıklamadan sonra icraata geçilmiş ve 29 Kasım 1933 tarihinde Muhittin Bey'in öncülüğünde Türk Yürüyücülük, Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü kurulmuştur.¹³⁶ Kurucu Başkan Üstündağ adına tenis turnuvaları¹³⁷ düzenleyen kulüp, ülkenin birçok bölgesinde dağcılık faaliyetlerinde bulunmuş ve yurt dışından uzmanları ağırlayarak dağcılık sporunun gelişimine katkı sağlamıştır.¹³⁸

4. İnkılaplar Dönemi'nde İstanbul

Muhittin Bey'in İstanbul'u idare ettiği 1926-1938 yılları Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kritik bir evresi idi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde siyasal ve toplumsal birçok alanda inkılaplar yapılmış ve bu dönemde yeni kurulan cumhuriyetin en büyük şehri olan İstanbul, aynı zamanda dünya ile etkileşimin en yoğun olduğu nokta idi. İstanbul, sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik gelişmişlik seviyesi ve tarihi geçmişiyle ülkenin doğal vitrini konumunda olmuştur.

Ülkede reform ve yeniliklerin toplum tarafından benimsenmesinde kamuoyunun önde gelen şahsiyetleri önemli rol oynamışlardır. 1925 yılında ilan edilen Şapka Kanunu'nun uygulanması noktasında Muhittin Bey, halka örnek olmak gayesiyle sürekli basının karşısına şapka ile çıkıyordu. Ayrıca sosyal yaşamı düzenleyen en önemli inkılaplardan biri olan Medeni Kanun 1926 yılında yürürlüğe girmiş ve Harf Devrimi,

133 "Yörükali Plajı", *Akşam*, 30 Temmuz 1936, s. 3.

134 "Gazi Hazretleri İçin Zarif Bir Köşk Yapılacaktır", *Milliyet*, 2 Nisan 1930, s. 3.

135 "Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S.160-162, Aralık 1937-Ocak-Şubat 1938, s. 779.

136 "Kış Sporları", *Milliyet*, 30 Kasım 1933, s. 5.

137 "Tenis Maçları", *Akşam*, 29 Mayıs 1938, s. 10; "Muhittin Üstündağ Çelenç Kupası", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1938, s. 6.

138 "Dağcılık Kulübü'nün Faaliyeti: Viyanalı bir heyet Toros'a Gitti", *Golspor*, Ağustos 1934, s. 7; Kulüp, TED Spor Kulübü adıyla günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir. "TED'in Tarihçesi" (Çevirimiçi), <https://www.tedclub.org.tr/>, 24 Mayıs 2020.

1928 yılında Sarayburnu'nda bulunan Gülhane Parkı'nda halka ilan edilmişti. Harf Devrimi'nin ardından 1928 yılının sonunda yürürlüğe giren “Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimatnamesi” ile “*Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgileri kazandırmak*” hedefi güdülmüştür. İstanbul'da Muhittin Bey, halka çeşitli duyuruların yapılması ile bilhassa ilgilenmiş ve 1 Ocak 1929 tarihinde açılacak Millet Mekteplerine kaydolmaları çağrısında bulunmuştur.¹³⁹ 1 Ocak 1929 tarihine gelindiğinde İstanbul'da 1.208 adet mektep açılmış ve 45.000 kişi tahsile başlamıştır. Harf Devrimi münasebetiyle Taksim Meydanı'nda Vali Muhittin Bey'in de iştirakiyle merasim yapılmıştır.¹⁴⁰ İstanbul Şehremaneti'nde de memurlar yeni harflerden sınava tabi tutulmuştur.¹⁴¹ 1929 yılının mart ayında Muhittin Bey riyasetinde yapılan toplantıda, Millet Mekteplerine devamsızlık yapanlara polis aracılığıyla tebligat yapılması, tebligata uymayanların cezalandırılması yoluna gidilmesi kararı alınmıştır.¹⁴² 1931 yılında Millet Mekteplerine devamsızlığın ciddi boyutta olduğu gözlemlenmiş ve devamsızlık yapanların beş bin liraya kadar para cezasına çarptırılacağı, ayrıca derslerin işlenmediği sınıflarda öğretmenlere de ücret verilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁴³ İstanbul'da yeni harflerin kabulünün ardından halka okuma-yazma öğretmek için açılan Millet Mekteplerinden 1928-1933 yılları arasında 69.552 kadın ve 57.502 erkek olmak üzere toplam 127.054 kişi mezun olmuştur.¹⁴⁴ İstanbul'un nüfusunun 1927 yılı sayımında 690.857 kişi¹⁴⁵ olduğu göz önüne alındığında, dönemin şartları içerisinde büyük bir seferberlik gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

1930 yılı yerel seçimlerinde kadınlar ilk kez seçme ve seçilme hakkını kullandı. Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarının yarıştığı seçim aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili seçimi olma özelliğine sahipti. Bu dönemde Şehir Meclisi'nin Muhittin Bey'in başkanlığında icra ettiği ilk döneminde 70 meclis üyesinden 5'i kadındı.¹⁴⁶ Muhittin Bey'in İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olduğu dönemde Soyadı Kanunu yürürlüğe girmişti. 1934 yılında yürürlüğe giren yasaya

139 Seda Bayındır, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s. 203.

140 “Millet Mektepleri Dün Gece Açıldı”, *Cumhuriyet*, 2 Kânun-ı Sâni 1929, s. 1; “Halk Mektepleri”, *İkdam*, 2 Kânun-ı Sâni 1929, s. 1.

141 “Millet Mektepleri Bugün Merasimle Açılacak”, *Cumhuriyet*, 1 Kânun-ı Sâni 1929, s. 2.

142 “Millet Mekteplerine Devam Etmeyenler Tecziye Edilecek”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1929, s. 2; “Ceza Var”, *Milliyet*, 21 Mart 1929, s. 1.

143 “Millet Mektepleri”, *Milliyet*, 9 Kânun-ı Sâni 1931, s. 3.

144 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi...*, s. 104.

145 T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *Belediyeler*, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933, s. 420.

146 “İntihabatın Neticesi”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrin-i Evvel 1930, s. 1; “Şehir Meclisi”, *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i Evvel 1930, s. 1.

istinaden Muhittin Bey'in *Kültür* soy ismini aldığına dair basında haberler çıkmıştır.¹⁴⁷ Ancak haberi tekzip ederek soyadının *Üstündağ* olduğunu beyan etmişti.¹⁴⁸ *Üstündağ* soy ismi Muhittin Bey'e Atatürk tarafından verilmişti.¹⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin IV. Büyük Kurultayı'nda parti-devlet bütünleşmesinin bir neticesi olarak; *"Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır"* şeklinde bir karar alınmıştı.¹⁵⁰ 1936 yılında yayımlanan parti beyanname-i ile Dâhiliye Vekili, aynı zamanda parti genel sekreteri; valiler de şehirlerin parti il başkanı olmuşlardı.¹⁵¹ Muhittin Üstündağ, 1936 yılında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak görevini sürdürmekte iken aynı zamanda CHP İstanbul İl Başkanlığı görevine getirilmişti. Ancak yürürlükteki mevzuat memurlarının siyasi parti görevlisi olmalarına engel teşkil etmekteydi. Halihazırda CHP İl Başkanı olan Hilmi Uran, hatıralarında bu konuyla ilgili olarak Muhittin Üstündağ ile Dolmabahçe Sarayı'na gittiklerini ve Memurin Kanunu'nun 9. maddesini Atatürk'e gösterdiklerini, Atatürk'ün maddeyi okuyup biraz düşündükten sonra şu açıklamayı yaptığını ifade etmişti:¹⁵²

"Ben bu maddede değiştirilecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların siyasi cemiyetlere girememesinden maksat, onların benim partimden başka partiye katılamaması demektir. Bu bakımdan bu madde hatta faydalıdır ve katiyen değiştirilmemelidir"

Ayrıca 1936 yılında yayınlanan beyannameye göre *"valilerin halkı dinleyeceği"* yönünde bir karar alınmıştır.¹⁵³

5. Muhittin Üstündağ'ın Görevden Alınması

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1927 yılından itibaren İstanbul'a sık sık ziyaretlerde bulunmuş ve yaz aylarını genellikle İstanbul'da geçirmişti. Bu sebeple Atatürk, Muhittin Üstündağ ile yakın bir diyalog içerisinde bulunmuştu. Üstündağ, Atatürk'ün desteği ile

147 "Soyadı Alanlar", *Akşam*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 2; "Soyadı", *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 2; "Soyadı Alan Mebus ve Muharrirler", *Milliyet*, 23 Teşrin-i Sâni 1934, s. 1.

148 "Valinin Soyadı", *Cumhuriyet*, 8 Kânun-ı Evvel 1934, s. 5; "Bay Muhiddin'in Soyadı", *Milliyet*, 8 Kânun-ı Evvel 1934, s. 6.

149 Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Şehrinin...*, s. 321-322.

150 Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 212.

151 "Dâhiliye Vekili Parti Genel Sekreteri Oldu", *Akşam*, 19 Haziran 1936, s. 1; "Parti'nin Beyanname-i", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936, s. 1.

152 Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959, s. 298.

153 "Vilayetlerde Parti İdare Heyetleri", *Akşam*, 25 Haziran 1936, s. 1-4; "Yeni Parti Teşkilatı", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1936, 1-3.

uzun yıllar görevini sürdürmüştü; ancak Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra görevden alınmıştı. Atatürk'ün İstanbul'da hayatını kaybetmesinin ardından yapılan törenlerde izdiham yaşanmıştı. 17 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün katafalkı önünde yapılan geçit muntazaman devam ederken saat 20.00'dan sonra binlerce vatandaşın meydana getirdiği izdihamdan dolayı ezilen 11 vatandaş hayatını kaybetmişti.¹⁵⁴ Konu ile ilgili mülkiye müfettişleri tarafından da tahkikat yapılmış ve o tarihte İstanbul Emniyet Müdürü olan ancak kısa bir süre önce başka göreve tayin edilen Salih Kılıç sorgulanmıştı.¹⁵⁵ Soruşturma süresince, izdihamda kızını kaybeden Denizyolları İdaresi Müdürü Rauf Manyas ile çocuklarını kaybeden iki annenin de ifadesine müracaat edilmişti.¹⁵⁶ Soruşturmada Vali Muhittin Bey'in halkın ziyareti esnasında oluşacak kalabalığı öngörmeyerek krokili bir ziyaret programı hazırlamadığı gibi emniyet müdürüne de böyle bir program hazırlamasını emretmediği için suçlu bulunmuş ve hakkında lüzumu muhakeme kararı verilmiştir.¹⁵⁷

29 Kasım 1938 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Muhittin Bey'in 21 Aralık 1938 tarihi itibarıyla memuriyette 30 yılını dolduracağı ve istirahat etmek niyetinde olduğundan dolayı emekliliğini isteyeceğine dair bir haber yer almıştı.¹⁵⁸ Muhittin Bey, ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinin haberine karşılık olarak basın kuruluşlarına gönderdiği mektupta, memuriyette henüz 30 senesini doldurmadığı gibi emekliliğini istediği haberinin de gerçeği yansıtmadığını belirterek haberi tekzip etmişti.¹⁵⁹ Ancak 30 Kasım 1938 tarihli nüshalarında Muhittin Bey'in tekzip metnini yayınlayan *Tan* ve *Akşam* gazeteleri, aynı zamanda İstanbul'un yeni valisinin Dr. Lütfi Kırdar olduğunu haberini de kamuoyuna duyurmuşlardı.¹⁶⁰

1926-1928 yılları arasında İstanbul Şehremini, 1928-1930 yılları arasında İstanbul Şehremini ve Vali Vekili, 1930-1938 yılları arasında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak birleşik idarede İstanbul'u yöneten Muhittin Üstündağ, “görülen lüzum üzerine”

154 “Dolmabahçe Önündeki Müessif Hadise Hakkında Resmî Tebliğ”, *Akşam*, 19 Teşrin-i Sâni 1938, s. 3; “Müessif Bir Hadise”, *Cumhuriyet*, 19 Teşrin-i Sâni 1938, s. 1.

155 “Dolmabahçe'deki Facia”, *Akşam*, 9 Kânun-ı Evvel 1938, s. 3; “İzdiham Hadisesi”, *Cumhuriyet*, 9 Kânun-ı Evvel 1938, s. 2.

156 “İzdiham Hadisesi İçin İfade Verenler”, *Cumhuriyet*, 22 Kânun-ı Evvel 1938, s. 2.

157 “İzdiham Faciasının Mesulleri”, *Tan*, 23 Kânun-ı Evvel 1938, s. 1-9.

158 “Vali Muhiddin Üstündağ Tekaütlüğü Mü İsteyecek?”, *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2.

159 “Doğru Değil”, *Akşam*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 3; “Valinin Bir Tavzihi”, *Cumhuriyet*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2; “Muhittin Üstündağ Tekaütlik Talebinde Bulunduğunu Tekzip Ediyor”, *Tan*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 8.

160 “İstanbul Valisi ile Polis Müdürü Değişti”, *Akşam*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 2; “Yeni İstanbul Valisi”, *Tan*, 30 Teşrin-i Sâni 1938, s. 1.

Bakanlar Kurulu tarafından merkeze alınmıştır.¹⁶¹ Muhittin Bey'in, 1 Aralık 1938 günü saat 11.00'da görevden alınarak vekâlet emrine alındığı bilgisi Dâhiliye Vekâleti tarafından, kendisine telgrafla bildirilmiş ve aynı gün Vali Konağı'nı tahliye ederek şahsi eşyalarını Şişli'deki Üstündağ Apartmanı'nın 3. katındaki dairesine taşımıştır.¹⁶² Atatürk'ün ölümünün ardından iki hafta sonra görevden alınan Muhittin Bey, merkeze çekilerek 1939 yılının Şubat ayında da emekliye sevk edilmiştir.¹⁶³

Sonuç

Muhittin Üstündağ, Cumhuriyet'in ilk yıllarında üstlendiği rollerle önemli bir konumda bulunmuş, siyasi-idari tarihte mühim bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Osmanlı mutasarrıfının oğlu olarak iyi bir eğitim almış ve genç yaşta görev almaya başladığı bürokrasinin kariyer basamaklarında hızla yükselmiştir. Halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılması operasyonunda merkezi hükûmetin İstanbul'a gönderdiği yetkili olarak kanunun uygulanmasını sadakatle sağlamıştır. İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği yaptığı yıllar Cumhuriyet idaresinin belediyeçilik ve yerel yönetim mevzuatının hayata geçirildiği bir sürece denk gelmektedir. İnkılaplar dönemi İstanbul'unu 12 yılı aşkın bir süre idare etmiş olan Muhittin Bey, parlak bir kariyerin ardından emekliliğe sevk ile yaşamında sıkıntılı bir süreç yaşamıştır.

Eski başkent ve yeni Cumhuriyet idaresinin en büyük ticari, sosyal ve kültürel merkezi olan İstanbul, Muhittin Üstündağ döneminde birçok yenilikle tanışmıştır. Otobüs işletmeciliğinin sistematik bir biçimde işlemeye başlaması, trafik polisi ve trafik ışıklarının uygulamaya konması, Anadolu Yakası'nda tramvayın hizmete alınması, şehir içi ulaşım alanında hayata geçirilen uygulamalardır. İstanbul'un işgal ve savaş yıllarının ardından birçok kronik sağlık problemiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde verem dispanseri ve evde sağlık hizmetlerinin yanı sıra Zeynep Kâmil Hastanesi'nin tekrar kamu hizmete alınması da bu dönemin sağlık alanındaki icraatları arasındadır. Temelleri daha evvel atılan Sarayburnu Atatürk Heykeli ve Taksim Cumhuriyet Anıtı, Muhittin Üstündağ döneminde açılışı yapılan inkılap abideleri idi. Erken Cumhuriyet döneminde yeni başkent Ankara'nın baştan inşa süreci, İstanbul'da kamu yatırımlarının miktarını menfi biçimde etkilemiş ve dar bir bütçeyle şehrin

161 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 85.99.16; "Görülen lüzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak İstanbul Valiliği'ne Manisa Valisi Doktor Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüdüne sevk ile Çorum Valiliği'ne İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıç'ın naklen ve yeniden tayinleri, Dahiliye Vekilliği'nin 29/11/1938 tarih ve 6095 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/11/1938 tarihinde onanmıştır." Bkz. Ek-5.

162 "Eşyalar Taşındı", *Cumhuriyet*, 2 Kânun-ı Evvel 1938, s. 7; *İçişleri Bakanlığı Arşivi*, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

163 BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 86.12.17.

ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim Unkapanı Köprüsü'nün Atatürk Köprüsü adıyla yeniden inşa edilmesi ve şehrin imar planının oluşturularak uygulamaya konulması, mali darboğazın geciktirdiği yatırımların başında gelmektedir. Bunda şüphesiz 1929 yılında meydana gelen dünya ekonomik buhranının da etkisi olmuştur.

Şehir Tiyatrolarına desteği ile bilinen Muhittin Üstündağ, Dârülaceze'deki çocukların birer sanatkâr olarak yetiştirilmesi için çabalamış ve eğitimleri tamamlandıktan sonra İstanbul Şehir Bاندosu teşkil edilmiştir. Yerebatan Sarayı ve Hidiv Kasrı'nı kamulaştırarak şehre kazandıran Üstündağ, Barbaros Hayrettin Paşa ile Mimar Sinan'ın türbelerinin düzenlenmesinin sağlamıştır. İlk çocuk tiyatrosunun ve Türk Yürüyücülük Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü'nün kurucusu olan Üstündağ ülkede dağcılık sporunun gelişmesine öncülük etmiş ve kulüpte “*Muhittin Üstündağ Çelenç Kupası*” adıyla tenis turnuvaları düzenlenmiştir. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde 12 yıl 10 ay boyunca İstanbul'u yöneten Üstündağ, Atatürk'ün ölümünün hemen ardından görevinden alınmış ve kısa bir süre sonra da emekliye sevk edilmiştir.

İstanbul'un şehircilik tarihinde izleri bulunan Muhittin Üstündağ, bir döneme damgasını vurmuş ve ismi dahi pek bilinmeyen bir şahsiyet olarak tarihteki yerini almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları¹⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivi

İBB Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivi

¹⁶⁴ Kullanılan belgelerin ayrıntılı künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

2. Resmî Yayınlar¹⁶⁵

T.C. Resmî Gazete

3. Süreli Yayınlar¹⁶⁶

Akşam

Ayda Bir

Cumhuriyet

Golspor

Haber Akşam Postası

İstanbul Şehremaneti Mecmuası / İstanbul Belediye Mecmuası

Kurun

Milliyet

Son Posta

Tan

Vakit

Yeni Sabah

4. Araştırma Eserler

Aldan, Mehmet: *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Bakar, Bülent: “Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, 2009, s. 13-58.

Bayındır, Seda: *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bilgin, Arif vd.: *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, İstanbul, İETT Yayınları, 2012.

Bozdoğan, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimari Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

Çavdar, Tevfik: *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

Çelebi, Mevlüt: *Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 2005.

Demirel, Ahmet: *Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

¹⁶⁵ Kullanılan resmî yayınların ayrıntılı künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

¹⁶⁶ Kullanılan süreli yayınların ayrıntılı künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Dere, Umut: *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dere, Umut: "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eski Başkentte Yeni Rejimin İlk Sembolü: Sarayburnu Atatürk Heykeli", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.67, Güz 2020, s. 117-142.
- Dikici, Ali: "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938)", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, C.XXIV, S.2, 2008, s. 719-756.
- Engin, Vahdettin-Gülsoy, Ufuk: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Ergin, Osman Nuri: *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1933.
- Ergin, Osman Nuri: *Beledi Bilgileri*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934.
- Erkul, Operatör Emin: *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar*, yay. haz. Umut Dere, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2020.
- Ersel, Hasan vd.: "Darülbeyaz'dan Şehir Tiyatrosu'na", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Güneş, Songül: "İstanbul Umumi Meclisi'nde Beykoz Azalarının Faaliyetleri (1930-1938)", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Hilal Yurdakul, İstanbul, Beykoz Kitaplığı, 2021, s. 1073-1087.
- Kaya, Bahar: *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kırmızı, Zikrullah-Tunalı Çalışkan, Fehime: *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012.
- Koçak, Cemil: *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007.
- Konur, Tahsin: "Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi", *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1-2, 2018, s. 307-359.
- Mantran, Robert: *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Naçar, Fatih: *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)*, Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Oktay, Tarkan: *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011.

- Ortaylı, İlber: *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Paçacı, Gönül: “Belediye Konservatuarı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1994.
- Sezen, Salih-Apaydın, Ahmet: *İstanbul’da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray’a, “İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay”*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2012.
- Şahin, Eyüp: *Emniyet Genel Müdürleri*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2014.
- T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü: *Belediyeler*, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933.
- Tekeli İlhan-Ortaylı, İlber: *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara, Türk İdareciler Derneği Yayınları, 1978.
- Tekeli, İlhan: *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Tekeli, İlhan: *Türkiye’nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2010.
- Tekeli, İlhan: *İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Tunçay, Mete: *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981.
- Tümerkan, Sıddık: *Türkiye’de Belediyeler*, İstanbul, R. Zelli Basımevi, 1946.
- Uran, Hilmi: *Hatıralarım*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959.
- Ziyaoğlu, Rakım: *İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi*, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1971.
- Ziyaoğlu, Rakım: *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, İstanbul, Turing Yayınları, 1985.

Elektronik Kaynaklar

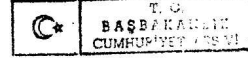
- Emniyet Genel Müdürlüğü, “Genel Müdürlerimiz” (Çevrimiçi), <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019>, 22.03.2020.
- TED Spor Kulübü, “TED’in Tarihçesi” (Çevrimiçi), <https://www.tedclub.org.tr/>, 24.05.2020.

Ek-2: İstanbul Belediye Başkanlığı'na eski Emniyet Müdürü Muhiddin'in tayini¹⁶⁸

[illegible]

168 İstanbul Şehreminliği'ne eski Emniyet Müdürü Muhyiddin'in tayini, 27.01.1926. *BCA*, Fon kodu: 30.11.1.0, Yer No: 21.3.18.

Ek-3 Muhittin Bey'in 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla asaleten
İstanbul Valisi olarak atandığına dair kararname¹⁶⁹

K
9843

KARARNAME

İstanbul Valiliğine Vekâletinde bulunan İstanbul Şehremini Muhittin Beyin 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren tayini Dahiliye Vekâletinin 17/8/30 tarihli tezkeresile vaki olan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17/8/1930 tarihinde tasvip ve kabul edilmiştir .

Reisicumhur

Cağrı M. Hemen

Başvekil Adliye Vekili M.M. Vekili Dahiliye Vekili
İsmail *Sezai* *S. Hoca*

Hariciye Vekili Maliye V.Vekili Maarif Vekili Nafia V.
S. B. K. *Dr. Refik* *Cemal Hüsni*
İktisat Vekili S.ve İq. muavenet V.
Dr. Refik

030 18 01 02 13 56 8

169 İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey'in İstanbul Valiliği'ne tayini, 21.08.1930, BKA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 13.56.8.

Ek-4: Valilik ve belediye reisliğinin tek elde toplanması ile ilgili basında çıkan bir karikatür¹⁷⁰

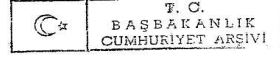

170 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1930, s. 1.

Ek-5: Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği görevinden alınarak vekâlet emrine alınmasına dair kararname¹⁷¹

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9945

Kararname

Görülen lûzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak İstanbul Valiliğine Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüde sevkile Çorum Valiliğine İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıcın naklen ve yeniden tayinleri; Dahiliye Vekilliğinin 29/II/938 tarih ve 6095 sayılı tezeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/II/938 tarihinde onanmıştır.

29/II/938

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V.

C. Başbakan

Ad. V.

Adil İsmail

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

D. P. V.

Ha. V.

H. V.

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

M. V.

Na. V.

N. V.

İk. V.

İ. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Z. V.

080 18 01 02 85 99 16

171 İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak yerine Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un emekliye sevkile ile yerine Salih Kılıç'ın naklen tayinleri, 29.11.1938, BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 85.99.16.